

Bożena Nowak

Liczebność i specjalizacja rzemiosła w Lublinie w pierwszej ćwierci XVI wieku

Rocznik Lubelski 23-24, 23-33

1981-1982

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BOŻENA NOWAK

LICZEBNOŚĆ I SPECJALIZACJA RZEMIOSŁA W LUBLINIE W PIERWSZEJ ĆWIERCI XVI WIEKU

Na przełomie XV i XVI w. Lublin był znacznym centrum życia gospodarczego. Złożyło się na to wiele czynników. Najważniejszym, który powodował pomyślny wzrost miasta, była rola Lublina w wielkiej wymianie handlowej. Funkcje handlowe miasta nad Bystrzycą rozwijały się zwłaszcza od momentu unii polsko-litewskiej 1385 r.¹ Świadczą o tym m. in. odbywające się tu rocznie 4 jarmarki. Umożliwiały one wymianę towarów i inspirowały do ich wytwarzania. Stąd też wytwórczość lubelska należała do czynników dynamizujących życie miasta. Odgrywała także poważną rolę w jego strukturze społecznej. Lublin należał wtedy do miast średnich pod względem liczby ludności i liczył 3800 mieszkańców, bez dzielnicy żydowskiej².

Stopień zaawansowania organizacji wytwórczości Lublina był znaczny już w XV w.³ Dopiero jednakże źródła z I ćwierci XVI w. pozwalają przeprowadzić badania nad liczebnością i strukturą specjalizacyjną rzemiosła lubelskiego.

Podstawę do opracowania tego problemu stanowiły lubelskie księgi

¹ Piszą o tym: K. Myśliński, *Lublin w życiu gospodarczym i politycznym Polski przedrozbiorowej* [w:] *Lublin 1317—1967*, pod red. H. Zinsa, Lublin 1967, s. 24 i n.; H. Samsonowicz, *Handel Lublina na przełomie XV i XVI wieku*, „*Frzegląd Historyczny*” R. 59, 1968, z. 4, s. 612—616; tenże, *Polska w gospodarce europejskiej późnego średniowiecza* [w:] *Pamiętnik X Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich*, t. 1, Warszawa 1968, s. 90—106, tenże, *Jarmarki w Polsce na tle sytuacji gospodarczej w Europie w XV i XVI wieku* [w:] *Europa — Słowiańszczyzna — Polska, Studia ku czci prof. K. Tymienieckiego*, Poznań 1970, s. 23, 69—70; A. Wawrzyńczyk, *Studia z dziejów handlu Polski z Wielkim Księstwem Litewskim i Rusią w XVI w.*, Warszawa 1957, R. Szczygieł, *Lublin ośrodkiem wielkiego handlu w XV i XVI wieku* [w:] *Spojrzenia w przeszłość Lubelszczyzny*, Lublin 1974, s. 27—47, J. Baszanowski, *Z dziejów handlu polskiego w XVI—XVIII wieku. Handel wołami*, Gdańsk 1977.

² R. Szczygieł, *Konflikty społeczne w Lublinie w I połowie XVI wieku*, Lublin 1977, s. 16.

³ Badania prowadził przede wszystkim K. Myśliński. Zobacz jego prace; *Wójt dziedziczny i rada miejska w Lublinie 1317—1504*, Lublin 1962, tegoż, *Czasy walki o samorząd* [w:] *Dzieje Lublina*, t. 1, pod red. J. Mazurkiewicza, Lublin 1965, s. 57—79, tegoż, *Lublin w życiu gospodarczym i politycznym Polski przedrozbiorowej...*, Informacji źródłowych o rzemiośle dostarcza zachowana z tego okresu księga wójtowsko-lawnicza z lat 1465—1475, por. Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Lublinie [dalej: WAPL], Księgi miejskie Lubelskie, [dalej: KmL], 1, oraz wypisy z księgi radzieckiej, które podaje B. Ulanowski, *Wyjątki z najstarszej księgi miejskiej lubelskiej* [w:] *Archiwum Komisji Historycznej AU.*, t. III, Kraków 1886, a także przechowywany w Wojewódzkiej i Miejskiej Bibliotece Publicznej im. H. Łopacińskiego, rękopis H. Łopacińskiego, o sygn. 423.

wójtowsko-lawnicze⁴ i księgi rachunkowe⁵ oraz statuty cechów lubelskich⁶. Dostarczały one w miarę pełnych danych potrzebnych do ustalenia stanu liczbowego i specjalizacji rzemiosła w Lublinie około roku 1524. Oprócz tych źródeł w mniejszym stopniu wykorzystano archiwalia krakowskie⁷. Informacje te uzupełniły źródła drukowane⁸. Danych ilościowych dostarczył zachowany w księdze rachunkowej miasta Lublina rejestr podatkowy z 1524 r., będący spisem mieszczan i wysokości opłacanego przez nich podatku na potrzeby wyekwipowania 10 mężów na wojnę⁹. Opierając się na tym rejestrze (w którym przy nazwiskach lub samych tylko imionach, czasem kilkakrotnie w spisie występujących, nie zawsze wymieniony jest zawód obywateli miasta) i na pozostałych źródłach archiwalnych, można było rozwiązać ten problem. Do identyfikacji posłużyły przede wszystkim informacje o stanie majątkowym rzemieślników, koligacjach rodzinnych i wreszcie pełnionych funkcjach. Pewne trudności przy identyfikacji stanowił fakt, że część mieszczan — dotyczy to i rzemieślników — obok swych profesjonalnych zajęć prowadziła działalność handlową¹⁰ lub zajmowała się warzeniem piwa¹¹. Z przeprowadzonych ustaleń wynika, że rzemieślnicy stanowili 47,3 proc. ludności miasta i byli najliczniejszą grupą zawodową. Wyszuli się przed kupców i kramarzy oraz wszystkich innych ludzi, którzy związani byli z obsługą jarmarków¹².

LICZEBNOŚĆ I SPECJALIZACJA RZEMIOSŁA

Rejestr z roku 1524 wymienia 199 nazwisk w samym mieście, 173 na Krakowskim Przedmieściu i 70 na Czwartku, a także w „folwarkach nad stawem”. Na odnotowane w nim w sumie 442 osoby, 209 było rzemieślnikami. W rejestrze zostały uwzględnione osoby będące „głowami rodzin”¹³. Wyszczególniona zatem liczba rzemieślników nie obejmuje wszystkich ludzi trudniących się wytwórczością, lecz tylko ich część, prawdopodobnie mistrzów. Byli to jednak zarówno właściciele dużych warsztatów rzemieślniczych, mający uczniów i czeladników, jak i tacy, którzy jedynie sami pracowali u siebie. Tych 209 rzemieślników reprezentowało 37 specjalności. Z tej liczby rzemiosł — 31 można zakwalifikować do 6 zasadni-

⁴ WAPL, KmL, 2, 3, 4.

⁵ WAPL, KmL, 238, 240.

⁶ WAPL, Cechy Lublina i Lubelszczyzny [dalej: CLiL], cech bednarski, 1, cech rzeźników 1, cech kowalski 1, cech tkacki 2.

⁷ Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Krakowie [WAPKr.], Sąd Wyższy Prawa Miejskiego [SWPM], 1—10, (r. 1504).

⁸ J. Riabinin, *Materiały do historii miasta Lublina 1317—1792*, Lublin 1938, B. Ulanowski, *Wyjątki z najstarszej księgi miejskiej lubelskiej...*, *Matricularum Regni Poloniae Summaria*, wyd. T. Wierzbowski i in., cz. III, Warszawa 1908.

⁹ Zob. WAPL, KmL, 238, s. 225—243.

¹⁰ Zob. R. Szczygieł, *Konflikty społeczne w Lublinie...*, s. 18. Z innych miast przykładów dostarczają: J. Buława, *Walki społeczno-ustrojowe w Toruniu w I połowie XVI wieku*, Toruń 1971, s. 19, i J. Wisłocki, *Organizacja prawna poznańskiego rzemiosła w XVI i XVII wieku*, Poznań 1963, s. 75.

¹¹ Świadczą o tym rejestry opłat wodnego z lat 1533—1538, por. WAPL, KmL, 238, s. 306—623.

¹² Zob. R. Szczygieł, *Konflikty społeczne w Lublinie...*, s. 19, tab. I.

¹³ Ibidem, s. 13.

czych grup: spożywczej, skórzaney, metalowej, włókienniczej, budowlanej i drzewnej. Pozostałych 6 zawodów z racji specyfiki należy zaliczyć do grupy rzemiosł usługowych. Są to jednak rzemiosła bardzo nieliczne reprezentowane.

Najbardziej liczebnymi okazały się rzemiosła spożywcze i te, którym jako surowiec do produkcji służyła skóra. Obie grupy rzemiosł miały jednakową liczbę rzemieślników — po 42 — przy różnych ilościach zawodów, które wchodziły w ich skład.

Rzemiosła spożywcze reprezentowane były przez 5 specjalności, a mianowicie: przez 17 piekarzy, 14 piwowarów, 9 rzeźników, 1 olejarza i 1 młynarza. Zaznaczyć trzeba, że młynarstwo w Lublinie było liczniejsze, niż podaje omawiany rejestr. Oprócz wymienionego tu młyna na Czwartku, w Lublinie były bowiem jeszcze 3 młyny królewskie na Podzamczu¹⁴ i młyn Lubomelskiego za miastem¹⁵. Liczebność poszczególnych rzemiosł, jak wynika z rejestru, była w tej grupie bardzo zróżnicowana. Najbardziej liczebne okazały się 2 zawody: piekarzy i piwowarów. Dość duża liczba tych ostatnich, do których zaliczani byli również i słodownicy, jest zaskakująca w sytuacji, gdy warzeniem piwa zajmowali się ubocznie, jak już wcześniej wspomniano, przedstawiciele innych zawodów.

Grupę specjalności skórzanych obejmowało 6 zawodów. Byli to: 3 siodlarze, 22 szewców, 7 rymarzy, 7 kuśnierzy, 2 paśników i 1 kaletnik.

Trzecią według ilości rzemieślników była czterdziestosobowa grupa rzemiosł metalowych. W jej skład wchodziło 5 zawodów: 4 złotników, 13 kowali, 4 mieczników, 16 ślusarzy i 3 konwisarzy.

Jednakowo pod względem liczebności i składu zawodowego przedstawiają się rzemiosła włókiennicze i budowlane. Obydwie branże reprezentowane były przez 5 specjalności, które wykonywało zarówno w jednym, jak i w drugim przypadku po 28 majstrów. Wśród nich były jednak pewne rozbieżności dotyczące zróżnicowania ilościowego między rzemieślnikami poszczególnych zawodów w każdej z omawianych grup. Większe dysproporcje wykazały liczby pracujących w zawodach włókienniczych, reprezentowanych przez 13 krawców, 4 powroźników, 4 tkaczy, 6 czapników i 1 postrzygacza sukna.

W rzemiosłach budowlanych sytuacja kształtowała się podobnie, lecz różnicą między najliczniejszym zawodem i najmniej popularnym była mniejsza. Tu najbardziej liczne było murarstwo. Zajmowało się nim 11 majstrów. W następnej kolejności należy wymienić 10 cieśli, 5 garnarzy i po jednym szklarzu i strycharzu.

Oprócz wymienionych 5 grup rzemieślniczych istniała także dość liczna grupa rzemieślników obrabiających drewno. Byli to bednarze, których zidentyfikowano 7, stolarze w liczbie 6, 4 kołodziejów, 4 stelmachów i 1 snycerz. Łącznie rzemiosłami drzewnymi zajmowały się 22 osoby.

Specjalizację rzemiosła i jego liczebność, jak wspomniano wyżej, uzupełniali przedstawiciele 6 rzemiosł usługowych. Rzemiosła te były bardzo mało liczebne, gdyż reprezentowało je tylko 7 rzemieślników: 1 balwierz, 1 grzebieńnik, 2 łąziebnicy, 1 aptekarz, 1 woskobojnik i 1 malarz.

¹⁴ Zob. *Lustracja województwa lubelskiego z 1565 r.*, wyd. A. Wyczański, Wrocław 1959, s. 14.

¹⁵ *Ibidem*, s. 4.

Na podstawie przeprowadzonej analizy stanu liczbowego lubelskiego rzemiosła można stwierdzić, że pod względem specjalizacji zawodowej było ono dość różnorodne i licznie reprezentowane. Dotyczy to zwłaszcza tych rzemiosł, które istniały już w mieście od dawna i na których produkty było na pewno duże zapotrzebowanie. Wymienić tutaj można najliczniej ze wszystkich reprezentowany zawód szewców, następnie piekarzy, kowali, piwowarów, krawców i murarzy. Z uwag powyższych wynika, że mniej popularne w Lublinie było rzeźnictwo, przynoszące chyba niewielkie dochody, o czym świadczy niezbyt duży stan majątkowy rzeźników¹⁶. Niektóre spośród wymienionych rzemiosł — te zwłaszcza, które miały po jednym przedstawicielu — odnotowane były po raz pierwszy w omawianym rejestrze 1524 r. Wcześniej nie ma o nich zapisów w księgach miejskich lubelskich. Dotyczy to m. in. snycerza.

Obok stanu liczbowego i struktury rzemiosła niezwykle interesujące są obserwacje lokalizacji rzemieślników w układzie przestrzennym miasta. Dane te obrazuje tabela 1¹⁷. Analizując ją należy pamiętać, że niektóre zawody, a zwłaszcza tzw. ogniste, musiały być wykonywane na przedmieściu. Przy pozostałych można chyba przyjąć, że warsztat znajdował się w domu rzemieślnika.

Na 209 rzemieślników lubelskich w 1524 r., w obrębie murów mieszkało 104. Najwięcej, aż 27 reprezentujących 11 specjalności, osiedliło się na ulicy Grodzkiej. Nieco mniejsza, bo licząca 22 reprezentantów 10 rodzajów wytwórczości, liczba rzemieślników osiedliła się na ulicy „Ku Łażni”. W Rynku osiedliło się 21 rzemieślników 12 różnych zawodów, 16 rzemieślników z 10 specjalności zamieszkiwało ulicę Kowalską, 11 przedstawicieli 8 zawodów — ulicę „Ku Św. Stanisławowi” i 7 przedstawicieli 7 zawodów ulicę Krakowską.

Jak wynika z zestawienia w samym mieście osiedlili się krawcy, postrzygacz sukna, bednarze, szklarz, rzemieślnicy 5 zawodów z branży usługowej i prawie wszyscy rzemieślnicy skórzani. Ponadto w obrębie murów miała swe warsztaty zdecydowana większość reprezentantów rzemiosła rzeźniczego, piwowarskiego, złotniczego i murarskiego.

Pozostałych 105 rzemieślników osiedliło się poza murami miasta. Z tej liczby aż 101 mieszkało na Krakowskim Przedmieściu. Reprezentowali oni 20 różnych gałęzi rzemiosła. Piekarze, powroźnicy, tkacze, czapnicy, garncarze, kołodzieje, stelmachy, syncerze, strycharz i olejarz zamieszkiwali wyłącznie na przedmieściach. Pozostałe gałęzie produkcji ulokowały się tak w mieście, jak i na przedmieściach, z tym jednak, że np. kowali w mieście reprezentowało tylko 3 rzemieślników, ślusarzy — 2, cieśli i mieczników po jednym. Pozostali z tych zawodów, jak widać — ogromna większość, zamieszkiwali na przedmieściach. Oprócz tego 3 rzemieślników (piwowar, młynarz i woskobojnik) osiedliło się na Czwartku i 1 murarz w „folwarkach nad stawem”.

Popularność przedmieścia jako miejsca lokalizacji większości rzemiosł można wytłumaczyć specyfiką ich produkcji, a mianowicie koniecznością posługiwania się ogniem, hałasem towarzyszącym procesowi wytwarza-

¹⁶ Tak małą ilość rzeźników można wytłumaczyć faktem posiadania przez Lublin wolnicy na mięso, zob. WAPL, CLiL, cech rzeźników 1, s. 2.

¹⁷ WAPL, KmL, 2, 238, 240. Księgi te posłużyły jako podstawa do opracowania tabeli.

Tabela 1

Lokalizacja warsztatów rzemieślniczych w Lublinie wg rejestru z 1524 r.

Grupa	Zawód	Ulica w mieście							Przed- mieście	Czwartek	Folwarki nad stawem	Łącznie
		Rynek	Grodzka	Krakow- ska	Kowal- ska	Ku Św. Stanisła- wowi	Do Łaźni					
Spożywcze	Piwowarzy	1	3	1	—	1	2	5	1	—	14	
	Piekarze	—	—	—	—	—	—	17	—	—	17	
	Rzeźnicy	1	1	—	2	2	1	2	—	—	9	
	Olejarze	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	
Młynarze	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1		
Skórzane	Siodlarze	—	—	1	1	—	—	1	—	—	3	
	Szewcy	3	13	—	1	—	5	—	—	—	22	
	Rymarze	1	2	1	—	1	—	2	—	—	7	
	Kuśnierze	3	2	—	1	—	1	—	—	—	7	
	Paśnicy	1	1	—	—	—	—	—	—	—	2	
Kaletnicy	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1		
Metalowe	Złotnicy	3	—	—	—	—	—	1	—	—	4	
	Kowale	—	1	—	2	—	—	10	—	—	13	
	Słusarze	1	—	—	2	—	—	13	—	—	16	
	Miecznicy	—	—	1	—	—	—	3	—	—	4	
	Konwisarze	—	1	1	—	—	—	1	—	—	3	
Włókiennicze	Krawcy	4	1	—	2	2	4	—	—	—	13	
	Powroźnicy	—	—	—	—	—	—	4	—	—	4	
	Tkacze	—	—	—	—	—	—	4	—	—	4	
	Czapnicy	—	—	—	—	—	—	6	—	—	6	
	Postrzegacze sukna	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	
Budowlane	Murarze	—	—	1	2	1	2	4	—	1	11	
	Cieśle	1	—	—	—	—	—	9	—	—	10	
	Garnrcarze	—	—	—	—	—	—	5	—	—	5	
	Szklarze	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	
	Strycharze	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	
Drzewne	Bednarze	—	1	1	2	—	3	—	—	—	7	
	Stolarze	—	—	—	1	—	2	3	—	—	6	
	Kołodzieje	—	—	—	—	—	—	4	—	—	4	
	Stelmachy	—	—	—	—	—	—	4	—	—	4	
	Snycerze	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	
Usługowe	Balwierze	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	
	Grzebienicy	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	
	Łaziebnicy	—	—	—	—	1	1	—	—	—	2	
	Aptekarze	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	
	Woskobojnicy	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	
Malarze	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1		
Łącznie		21	27	7	16	11	22	101	3	1	209	

nia, a także magazynowaniem dużych ilości potrzebnych surowców, np. drewna. Przedmieście, jako luźniej zabudowane niż miasto, było z tych przyczyn dogodniejsze do osiedlania się i do pracy.

Czynnikiem odgrywającym również bardzo poważną rolę przy wyborze miejsca lokalizacji warsztatu był stan majątkowy rzemieślników, lecz ten problem będzie dokładniej omówiony w dalszej części artykułu.

STAN MAJĄTKOWY RZEMIOSŁA LUBELSKIEGO

Na wstępie już należy stwierdzić, że rzemiosło lubelskie cechowało duże zróżnicowanie majątkowe, przejawiające się w różnorodnym stanie posiadania lub braku nieruchomości. Wielkość majątku rzemieślników można już orientacyjnie określić na podstawie wysokości płaconego przez nich w 1524 r. podatku, który wahał się w granicach od 0,8 gr do 5 zł 10 gr. Informacje o wysokości opłacanych podatków nie są jednak pełne, gdyż nie przy wszystkich rzemieślnikach podany został podatek, jaki uiszczali. Tych, o których podatkach w rejestrze brak zapisu, było 28: 13 w mieście i 15 na przedmieściu. Nie ma także informacji o podatkach rzemieślników z pozostałych dzielnic Lublina.

Tabela 2

Struktura majątkowa rzemieślników lubelskich płacących podatki w 1524 r.

Wysokość opłat	Właściciele domów i ich podnajemcy				Razem rzemieślników
	w mieście		na przedmieściu		
	właściciele	podnajemcy	właściciele	podnajemcy	
do 9 gr	15	18	33	27	93
9—20	38	—	25	—	63
21—30	11	—	1	—	12
31—40	2	—	—	—	2
41—50	3	—	—	—	3
51—60	1	—	—	—	1
61—70	2	—	—	—	2
ponad 70	1	—	—	—	1
Razem	73	18	59	27	177

177 rzemieślników, o których opłatach rejestr informuje, można podzielić na 8 grup, przyjmując jako kryterium podziału wysokość podatku. Obrazuje to tabela 2. Granicą dla pierwszej z tych grup będzie podatek w wysokości 9 gr. Wiąże się to z faktem, że wszyscy rzemieślnicy płacący tak i większe kwoty, zarówno w mieście, jak i na przedmieściu, byli właścicielami domów, podczas gdy wśród płacących mniej niż 9 gr byli obok posesjonatów i komornicy.

Jak wynika z zestawień, podatki 91 podatników w mieście były płacone w wysokościach bardzo zróżnicowanych — od 1 gr aż do najwyższej sumy, jaka w rejestrze występuje — i mieściły się we wszystkich grupach. Dominowały zdecydowanie wśród nich sumy w granicach 9—20 gr

(38 przypadków). Nieco mniejszą liczbę (33) stanowili płatnicy uiszczający podatek w wysokości do 9 gr. Ponadto rejestr podaje także 11 wypadków opłaty w granicach 21—30 gr i tylko 9 w pozostałych 5 grupach ilościowych. Wśród wymienionych podatników w samym mieście, właścicieli domów było 73, podnajemców 18.

Mniej zróżnicowane były podatki płacone przez rzemieślników osiadłych na Krakowskim Przedmieściu. Uwzględnionych tutaj 86 podatników płacono sumy od 0,8 gr do 30 gr, a więc mieszczące się w granicach 3 pierwszych ustalonych grup podatkowych. Najwięcej, bo aż 60, było płatników płaących opłaty do 9 gr, tylko 25 osób w granicach 9—20 gr i jedna od 21 do 30 gr. Wśród rzemieślników z przedmieścia właścicielami domów było 59, komornikami zaś 27.

Ogółem w Lublinie było 146 rzemieślników posiadających domy, gdyż oprócz 132, którzy płacili podatki, było jeszcze 5 posesjonatów w mieście i 9 na przedmieściu, przy których w rejestrze brak zapisu opłacanej sumy.

Ciekawie również przedstawia się rozmieszczenie na planie Lublina „w murach” rzemieślników-właścicieli domów według wielkości opłacanego podatku. Obrazuje to tabela 3.

Tabela 3

Rozmieszczenie rzemieślników — właścicieli domów według wielkości opłacanego podatku na planie przestrzennym miasta Lublina w 1524 r.

Miejsce zamieszkania	Do 9 gr	9—20 gr	21—30 gr	31—40 gr	41—50 gr	51—60 gr	61—70 gr	Ponad 70 gr	Posiadacze domów bez podania wys. opłaty	Łącznie
Ul. Krakowska	—	1	—	—	—	1	—	—	—	2
Rynek	2	6	1	1	1	—	2	1	2	16
Ul. Ku Łażni	4	9	2	—	—	—	—	—	1	16
Ul. Grodzka	5	14	4	—	1	—	—	—	—	24
Ul. Kowalska	2	7	2	—	1	—	—	—	2	14
Ul. Ku Św. Stanisławowi	2	1	2	1	—	—	—	—	—	6
Łącznie	15	38	11	2	3	1	2	1	5	78

Z analizy przedstawionych w tabeli danych wynika, że najwięcej (24) rzemieślników posiadających domy osiedliło się na ulicy Grodzkiej; po 16 zamieszkiwało ulicę „Ku Łażni” i Rynek, 14 ulicę Kowalską. Najmniej rzemieślników-właścicieli domów odnotowano na ulicy „Ku Św. Stanisławowi” — 6, i na ulicy Krakowskiej tylko 1.

Wśród rzemieślników mających domy na ulicy „Ku Łażni”, Krakowskiej i Kowalskiej obserwujemy pewną stabilizację majątkową. Dominowali bowiem tutaj płatnicy podatków w granicach 9—20 gr. Bardziej zróżnicowani natomiast pod względem wielkości majątku byli rzemieślnicy mający swe domy w Rynku. Mieszkali tu, sądząc po wysokości opłacanych sum podatkowych, ludzie od najbiedniejszych do najbogatszych w mieście.

Omawiając problem majątkowy rzemieślników lubelskich należy zwrócić uwagę na to, że zróżnicowanie w zakresie stanu posiadania widoczne

było i między poszczególnymi branżami. Najbogatszą grupę rzemieślników stanowili ci, którzy pracowali „w skórze”, a wśród nich wyróżniali się majątkiem kuśnierze i szewcy¹⁸. 16 osób z tej grupy płaciło wprawdzie podatek najniższy, o 4 nie mamy zapisu, lecz tylko 8 nie miało domów¹⁹. Wśród rzemieślników skórzanych byli i tacy, którzy mieli jeszcze i inną nieruchomość oprócz domów²⁰.

W następnej kolejności pod względem majątkowym należałoby ustawić rzemiosła z branży drzewnej, wśród których jako najbogatsze wyraźnie wysuwają się bednarstwo i stolarstwo. Wysokość opłat jest w tym przypadku także bardzo zróżnicowana, lecz tylko 6 rzemieślników w tej grupie nie posiadało domu²¹, a podatki 10 były niższe niż 9 gr. Opłaty pozostałych były dość wysokie, a kilku spośród nich posiadało ogrody²².

Obok rzemiosł drzewnych pod względem majątkowym wyróżniały się też specjalności grupy metalowej. Podatki płacone przez tych rzemieślników były mocno zróżnicowane — od 1 do 42 gr. Podatników najniższych stawek było aż 17, o 2 nie mamy informacji, a 13 z tej grupy nie posiadało domu²³. Pozostali mieli niekiedy i inne rodzaje nieruchomości²⁴. Wśród tych rzemiosł właściwie nie można wyróżnić najbogatszego, gdyż wszystkie były na jednakowym prawie poziomie materialnym.

Rzemiosła spożywcze i budowlane zaliczały się w porównaniu z omówionymi wcześniej do uboższych. Cechowało je wprawdzie zróżnicowanie majątkowe, lecz tych, którzy płacili niższe podatki, było tu w porównaniu z poprzednio omówionymi branżami więcej. Wśród rzemiosł spożywczych bowiem tylko 11 rzemieślników płaciło ponad 9 gr podatku, najwyższa opłata wynosiła 30 gr²⁵, przy 9 osobach brakuje zaś podanej sumy. Takich, którzy nie mieli domu, było 14²⁶. Wśród rzemieślników tej branży nie było właścicieli ogrodów. Tylko 4 piekarzy, 3 rzeźników i 3 piwowarów płaciło podatki w granicach 9—20 gr.

¹⁸ Tylko 4 szewcy i 1 kuśnierz nie posiadali domów.

¹⁹ Byli to 4 szewcy, 3 rymarze i 1 kuśnierz.

²⁰ Na przykład Michał szewc płacił 20 gr podatku i oprócz domu i 100 fl. odziedziczonych przez żonę po jej pierwszym mężu, które posiadał, nabył jeszcze w 1524 r. dobra po zmarłej Barbarze Szewcowej: 2 ogrody i murowany browar, zob. WAPL, KmL, 2, s. 217, Walenty Kielbaska, także szewc, musiał mieć w 1524 r. 2 domy, gdyż równocześnie występuje jako posiadacz i jako sprzedawca domu, zob. WAPL, KmL, 238, s. 229. Mikołaj Byczek, kuśnierz, 20 gr podatku, ma dom kupiony za 100 grzywien w 1522 r. od ob. parczewskiego, zob. WAPL, KmL, 2, s. 112, a jego brat — Jakub Byczek, także kuśnierz, 30 gr podatku, ma dom i ogrody, zob. Ibidem, s. 225, 226v.

²¹ Są to: bednarz, kołodziej, snycerz, stelmach i 2 stolarze.

²² Są to: Stanisław bednarz płaćący 12 gr podatku, posiadacz ogrodu, zob. WAPL, KmL, 2, s. 223, Stanisław Lupka, także bednarz, 14 gr podatku, właściciel ogrodu, zob. Ibidem, s. 10v, Vitus stolarz, 1 grzywna podatku, właściciel ogrodu, dzierżawca pola 2 braci, zakonników dominikanów — Jana i Andrzeja, zob. Ibidem, s. 208, 217, Piotr stelmach, 24 gr podatku, w testamencie sporządzonym w 1524 r. oszacował swój majątek na 80 grzywien, zob. Ibidem, s. 239.

²³ Są to: 3 kowale, 1 złotnik, 2 miecznicy, 6 ślusarzy, 1 konwisarz.

²⁴ Na przykład kowal Staczywka, 24 gr podatku, oprócz własnego domu ma 2 ogrody, a także kupiony od magistra sztuk wyzwolonych Baltazara dom i murowany browar, oraz folwark na przedmieściu za 60 grzywien, zob. WAPL, KmL, 2, s. 93, 94v, i 213, oraz Jan Łabędź ślusarz, 24 gr podatku, ma także ogród, zob. Ibidem, s. 94v.

²⁵ Taki podatek płaćą tylko Jakub Słodownik i Pawlik piwowar.

²⁶ 7 piekarzy, 3 piwowarów, 3 rzeźników, i młynarz.

²⁷ Dotyczy to 8 murarzy i 6 cieśli.

Podobna sytuacja była z rzemiosłami budowlanymi. Tu także żadne z nich nie wyróżniało się pod względem majątkowym, a wśród płaconych podatków dominowały zdecydowanie niższe sumy. Tylko 4 rzemieślników płaciło ponad 9 gr, a o 6 w ogóle nie mamy informacji. 14 osób nie miało domu²⁷ i prawie wszyscy nie mieli ogrodów²⁸.

Trochę lepiej w porównaniu z dwoma poprzednimi przedstawiała się sytuacja w branży włókienniczej. Tutaj tylko 6 podatników było w grupie płaconych najmniej, obok 6 innych, których opłat rejestr nie odnotowuje. Spośród rzemieślników z tej branży 7 wynajmowało mieszkania²⁹. Rzemiosła włókiennicze można byłoby na podstawie płaconych przez ich przedstawicieli podatków zróżnicować pod względem posiadanego majątku. Najbogatszymi byli sukiennicy i krawcy, a za najuboższych z tej branży można uznać czapników i powroźników.

Ostatnią grupę stanowiły zawody usługowe. Ich sytuacja majątkowa była także bardzo różna. Najbogatszym wśród nich był aptekarz i grzebienik³⁰. Majątek pozostałych przedstawiał się różnie, zazwyczaj byli ubodzy. Trzech spośród nich płaciło najniższe podatki, o 3 nie ma w ogóle informacji w rejestrze. Wśród 7 rzemieślników tej grupy aż 3 musiało wynajmować mieszkania, nie mając własnego³¹.

Pomimo znacznego udziału rzemiosła lubelskiego w gospodarczym życiu miasta rola jego w samorządzie miejskim była niewielka. Świadczyć o tym może fakt, iż według danych, jakimi dysponowano z lat 1518—1524, tylko 11 spośród wymienionych w rejestrze rzemieślników sprawowało urzędy miejskie. Byli to: 1 wójt³², 2 burmistrzowie³³ i 9 ławników³⁴. To izolowanie przez kupiecką radę miejską rzemiosła od udziału w rządach miastem było również jedną z przyczyn tumultu lubelskiego w 1522 r., w którym rzemieślnicy lubelscy wykazali się szczególną aktywnością³⁵.

ORGANIZACJA CECHOWA

W literaturze dotyczącej Lublina reprezentowane są dwa poglądy dotyczące początków lubelskich organizacji cechowych. Józef Mazurkiewicz wiąże datę powstania cechów z dokumentem lokacyjnym z 1317 r., a brak wzmianek w nim i w dokumencie z 1342 r. na temat korporacji

²⁸ Jedynie murarz Jan Kryspin jest właścicielem ogrodu. Jest też najbogatszym w tej grupie człowiekiem, płaci bowiem 24 gr podatku.

²⁹ Są to: 4 krawcy, 2 powroźnicy i 1 tkacz.

³⁰ Jan Grzebienik płacił 1 grzywnę podatku z domu dzierżawionego i 15 gr z własnego, oraz Jan Aptekarz, 34 gr podatku, ma na przedmieściu plac, zob. WAPL, KmL, 2, s. 215.

³¹ Są to: balwierz, łąziebnik i woskobojnik.

³² Był nim/dwukrotnie Piotr Czarny konwisarz: w 1518 i 1522 r., zob. WAPL, KmL, 2, s. 40v i 138.

³³ W 1523 r. burmistrzem był Piotr Czarny konwisarz, zob. WAPL, KmL, 2, s. 95 i w 1524 r. Piotr Złotnik, zob. WAPL, KmL, 238, s. 117.

³⁴ Byli to: szewc Walenty Kielbaska w 1518 i w 1519 r., zob. WAPL, KmL, 2, s. 40v i 60, oraz Andrzej szewc w roku 1520, Ibidem s. 45v. Michał szewc w 1523 i 1524, zob. Ibidem, s. 174v i 216, krawiec Mikołaj Miturka w 1519, 1522, 1523, zob. Ibidem, s. 65, 138, 174v, kuśnierz Jakub Byczek w 1519, 1522, 1523, 1524, zob. Ibidem, s. 65, 138, 174v, 216, Jan Aptekarz w 1520, zob. Ibidem, s. 45v, Jan Łabędź ślusarz w 1520, 1523, 1524, zob. Ibidem, s. 45v, 174v, 216, Grzegorz murarz, w 1520, zob. Ibidem, s. 45v, oraz Stanisław bednarz w 1523, zob. Ibidem, s. 174v.

³⁵ Zob. R. S z c z y g i e ł, *Konflikty społeczne w Lublinie...* Rozdz. II.

rzemieślniczych motywuje tym, że były one tak bardzo związane z miastem lokowanym na prawie niemieckim, że uważano je za oczywistość, o której nie muszą wspominać przywileje lokacyjne³⁶. Pogląd przeciwny, reprezentowany przez Kazimierza Myślińskiego, powstanie cechów przenosi do wieku XV. Argumentem przemawiającym za tą możliwością jest słabość mieszczaństwa lubelskiego w okresie wcześniejszym oraz duża w owym czasie zależność miasta od czynnika feudalnego, którym był wójt³⁷. Pogląd ten potwierdza dla terenu między Wisłą a Bugiem przykład Opolu Lubelskiego, w którym pierwsze organizacje cechowe powstały „w przeszło 100 lat po nadaniu prawa niemieckiego”³⁸.

Najwcześniejsze informacje o cechach lubelskich pochodzą z lat trzydziestych XV w. i dotyczą takich rzemiosł, jak: rymarstwo, rzeźnictwo, krawiectwo, szewstwo i sukiennictwo³⁹. Odtąd źródła systematycznie notują cechmistrzów. Zjawisko to wydaje się być nieprzypadkowe oraz przemawia za poglądem drugim na początki cechów lubelskich.

W drugiej połowie wieku XV i początkach XVI liczba cechów uległa zwiększeniu. Przykładem może być akt wykupienia wójtostwa dziedzicznego z roku 1504, który parafowali przedstawiciele cechów: rzeźników, krawców, szewców, tkaczy, bednarzy, czapników, kuśnierzy i kowali⁴⁰. Istnienie niektórych z wymienionych cechów w okresie późniejszym potwierdzają jeszcze pojedyncze informacje źródłowe. Odnosi się to na przykład do cechu szewców, o którego istnieniu w roku 1516 wiemy dzięki wzmiance o jego cechmistrzu Adamie Blando⁴¹, czy też zapisowi o mającym miejsce w 1520 sporze między Katarzyną Michałową a cechmistrzami cechu szewskiego⁴². Informacja z 1520 r. potwierdza istnienie w mieście cechu kuśnierzy. Mowa jest tu bowiem o cechmistrzach tego cechu⁴³. W 1521 r. miał miejsce proces uniewinniający Jana Nożownika. Uczestniczyli w nim cechmistrz cechu ślusarzy⁴⁴. Oprócz informacji o wyżej wymienionych cechach źródła podają nam też dane dotyczące istnienia w Lublinie w 1523 r. cechu kowali w zapisie o dwóch cechmistrzach, z których jednym był kowal Maciej Skorupa⁴⁵.

O sytuacji w rzemiośle lubelskim w latach dwudziestych XVI w. informuje nas taksa wojewodzińska z 1521 r. Obejmowała ona wyroby szewców, rymarzy, ślusarzy, kowali, bednarzy, krawców, siodlarzy, mieczników, stelmachów, kołodziejów i słodowników⁴⁶. Świadczyło to o dużym, przerastającym zapewne podaż, popycie na produkty tychże właśnie rze-

³⁶ J. Mazurkiewicz, *Początki ustroju cechowego w Lublinie*, Lublin 1948, s. 15. Wcześniej podobne zdanie na ten temat wyraził J. Kamiński, *Z przeszłości cechów lubelskich*, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Przemysłu”. T. V, 1924, s. 63.

³⁷ K. Myśliński, *Czasy walki o samorząd [w:] Dzieje Lublina*, t. 1, Lublin 1965, s. 58—59, a także w pracy *Wójt dziedziczny i rada miejska w Lublinie...*, s. 62.

³⁸ Zob. R. Szczygieł, *Rzemiosło miejskie w Opolu Lubelskim w XVI i w pierwszej połowie XVII wieku*, „Annales UMCS”, sect. F, vol. 26, r. 1971, s. 38 i n.

³⁹ K. Myśliński, *Wójt dziedziczny...*, s. 67 i n.

⁴⁰ Zob. WAPK, SWPM, I—10, s. 316, oraz *Matricularum Regni Poloniae Summaria*, cz. III, nr 1651, s. 104.

⁴¹ Zob. WAPL, KmL, 2, s. 2v.

⁴² Ibidem, s. 48.

⁴³ Ibidem, s. 54v.

⁴⁴ Ibidem, s. 89v.

⁴⁵ WAPL, KmL, 238, s. 86.

⁴⁶ WAPL, KmL, 2, s. 77—77v.

miosł i o braku stałych ich cenników, uderzających „po kieszeni” nabywcę, którym była z kolei szlachta, dążąca do utrzymania jak najbardziej korzystnych dla siebie warunków do rozwoju handlu w mieście⁴⁷.

Poprzednio nie wzmiankowane, aczkolwiek istniejące, organizacje rzemieślnicze zostały wspomniane dopiero w 1530 r. W spisie cechów z tego czasu figurują oprócz tych, które występowały w 1504 r., jeszcze rymarze, piekarze i garnkarze⁴⁸.

Rzemiosło lubelskie, jak widać, w cechy zaczęło się zrzeszać stosunkowo późno. Później jeszcze, gdyż w 1524 r. nie ma żadnych na ten temat wzmianek, pojawiają się pierwsze statuty cechowe. Świadczyły one o bardziej samodzielnej roli korporacji posiadających odąd swą administrację i wyposażonych we własną, pełną władzę sądowniczą⁴⁹.

UWAGI KOŃCOWE

W pierwszej ćwierci wieku XVI w Lublinie widoczna jest posunięta dość daleko specjalizacja produkcji rzemieślniczej. Świadczył o tym może występowanie w roku 1524 reprezentowanych przez 209 rzemieślników 37 zawodów, zgrupowanych w 7 branżach: spożywczej i skórzaney, metalowej, włókienniczej i budowlanej, drzewnej i usługowej. Na taki profil specjalizacyjny miała niewątpliwie wpływ handlowa rola Lublina i jego wielkich dorocznych zjazdów jarmarcznych. Jarmarki określały charakter miasta i wyznaczały jego rozwój. Powodowały również wzrost popytu na produkty rzemiosł i umożliwiały ich zbyt, a w związku z tym i specjalizację zawodową.

Rzemieślnicy Lublina zgrupowani byli głównie w mieście „w murach”. Mieszkało ich tu bowiem 104. Byli to głównie przedstawiciele rzemiosł, które nie stwarzały swym sposobem produkcji żadnego zagrożenia. Rzemieślnicy rzemiosł kłopotliwych do wykonywania przy zwartej zabudowie ulokowali swoje warsztaty na Krakowskim Przedmieściu — 101, a także na Czwartku — 3 i w „folwarkach nad stawem” — 1.

W oparciu o podane w rejestrze 1524 r. wysokości opłacanego podatku możliwe jest scharakteryzowanie stanu majątkowego lubelskich rzemieślników, przejawiającego się przede wszystkim w posiadaniu własnych domów. Ogółem w Lublinie było 132 posesjonatów i 45 podnajemców wśród tych, o których podatkach rejestr informuje. Wśród pozostałych, bez podanej wysokości płaconych podatków, domy posiadało 14 rzemieślników.

Spśród 37 rzemiosł jako najbogatsze rysują się rzemiosła skórzaney, głównie kuśnierze i szewcy. Bogate są także rzemiosła drzewne, z wyróżniającymi się pod tym względem bednarzami i stolarzami, oraz rzemiosła metalowe. Do bogatszych należy zaliczyć również zawody włókiennicze, zwłaszcza sukienictwo i krawiectwo. Rzemieślnicy tych rzemiosł osiedlili się głównie na Krakowskim Przedmieściu, a także w Rynku i na ulicy Grodzkiej.

⁴⁷ Zob. A. Popioł-Szymańska, *Problematyka handlowa w polityce miejskiej szlachty w Polsce centralnej w XV i XVI wieku*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” T. XXXI, 1970, s. 49.

⁴⁸ WAPL, KmL, 3, s. 238.

⁴⁹ Wł. Ślesławicz, *Cechy krakowskie w okresie powstania i wzrostu*, „Kwartalnik Historyczny” R. VI, 1892, s. 296.